

"Apezak azken-itza bere" dio gure esaera zahar batek. Yakiña, ez gera denok eliz-apez; baña ni ez naiz olako apezeez mintzo emen. Zernaitan azken-itza esan nai duten oyetaz mintzo naiz. Euskal-alorrean azken itza bere izan nai eztuenik gutxi; emen olako apez izan nai gorriak yota ez ote gabiltzan nago denok ere. Eta apez izan bearra aski eztugula, sarritan apezpiku ere izan bearrez ez ote gabiltzan esango nuke.

Ez naiz nere burutik ezten gauzarik asmatzen ari. Zerorrek ere olako apez edo apezpiku nai batzu ezagutzen dituzu. Oraindik ez du aspaldi, onelatsu mintzatu zitzaigun norbait: "Gure krasikoek ez dituzte bein ere Andredena Maria ta Yaundone Yose senar-emazte egin". Orra eliz-apez etzen bat, nolerebait apez izan nayeaz. Entzun alere: "Maria ta Yose'ri senar-emazte esaten dietenak, ez ote dira oartzen gero, erlijioko "terminuak" oker erabilliz, birao bat esaten dutela?" Orra arestixeko apeza apezpiku billakaturik. Apezpiku nai onek ez du yakin nai gure klasikoetan kaxkarren eztirenek (Leizarraga, Larregi, Haraneder, Duvoisin, Uriarte, Lardizabal, Etxeberriek eta beste zenbaitek ere) ao

DENOK APEZ

Aldapeko'ri -tzaz atzizkia dela-ta,

betean, biraorik esateko beldurrik gabe, Maria ta Yose senar ta emazte egin dituztela eta ala deitu ditela. Nik ba-dakit nork egin zuen lantxo bat gai au azaldu ta argituz; baña etzioten argitaratu, apezpiku nayen bat ez minberatzearren edo. Nik egia maiteago zuelakotzat nedukan. Eta ezizitzayon gaizki etorriko argi pixkatxo bat gai orretan egitea, geroago "Egan" aldizkarian ezarri duen itsuskeritxoren bat ez esateko. Orren gauza zailla al da, gure "ezkondu", "senar" ta olako itzak zer esan nai duten yakiteko, auzoko erderetan gure oyen kideko itzak zer esan nai duten yakitea? Baña norbaitzuentzat gure izkuntza ontan ere inguruko izkuntzetarrik zearo berezia izan, noski.

Entzun beste olako apez-nai baten esana: "Askok eta askok, batez ere apezetan, ez dakit edo itzak zer esan nai duen eta orregatik oker erabilten dute. Itz au, klasiko batzuek orrela erabili bazuten ere,

ezin erabili dezakegu sinonimoak, adiera berdifikatu itzak, elkartzeko. Euskera yatorrean ez dezakegu esan: pekatuan ilten dena gaiztoki edo inpernura yoango da; ola mintzo denak (orain apezpiku bezala mintzo zaigu bera) erejia dio; pekatuan ilten dena inpernu ez den beste nonbaitera, zerura edo, yoan ditekela dio". Apezpiku-nai au ere euskerari berezgarri billa dabil nonbait. Dirudienez, eztu irakurri, ez **Real Academia Española**ren iztegiak ez Frantziakoarenak o ta ou itzetan dakartenik. Ez du ikusi nai, auzoko izkuntza oyekek bezala, gureak ere bi adiera ematen dizkiola **edo** itz orri, eta orregatik beren zuzenean daudela gure klasikoak era bi oyetara erabilten dutenean, eta gure arriak ere bietara aditzen duela. "Sendia zer den? Orrenbeste ba-dakigu emen, esan zidan bein baserritar batek; apez yauneri pulpitotik **sendi edo familia** esaten bost aldiz entzunik gaude". Gure apezpiku nayak ez du zergatik arrankuratu; erriak ba-daki **edo** orrek zer esan nai duen, berak aña; eta egon lasai, eztu inpernua zerutzat artzen.

Olako apez izan nai gabekorik, egia esan, gutxi izan dugu euskal-zaleen artean. Gogoan dut, duela aspaldi, Julio Urkijo argiak eta Landerretxe eliz-apezak izan zuten eztabaida. Urkijok, **sinhetsi** eztela ifioiz izan **obedeceer**; Landerretxek bayetz, eta oraintxe ere Zuberoan adiera ortan ibiltzen dela. Ixildu zen

Urkijo; bafia etzuen amor eman nere ustez; Atxularren itzez esateko, etzuen "erauki erran". Ni, Zuberoa'ko euskal-literatura geixeago ezagutu dudana arte, ez bayan gelditu nintzen; ez dut ikusi geroagorarte Landerretxe yaunarena zela arrazoi guztia. Belapeirek eta Yulien Antiokekoaren pastoralak argi aski erakutsi didate.

Batzuetan apez izan bear au xuskerietan ageri zaigu. ¿Ez alda uskeria bizkaitarren **dautso** eta **deutso** dela-ta askok darabilten auzia ta iskanbilla? **Dautso**, **dautsu** ta olako aditz-erak norbaitzueandako berriak dira, klasikoek ezagutugabeak, lojika bearrez oraintsu asmatuak. ¿Zer esan? Erriak bietara omen derabil. Aita Mateo Zabala ere klasiko oyetakoa dugu, eta Bizkaiko bazter batzuetan **dautso** ta **dautsu**, erabilten zituztela dio, era oyekek legez kotzat dituelarik. Beraz, aditz-yoko oyekek lojika utsez sortutakoztat dituztenek zuurrago eta apalago mintzatzea obe lukete.

Aldapeko yauna: itzulunguru luzeegia egin dut noski zugana etorteko, -tzaz atzizkiari buruz diozuna gaitzat arturik. Zuk ere apez izan nai izan duzu gai ontan. Eta etzau-de guztiz izpidean.

Aspaldi du, euskalari batzuek gai oni lotu ta berartzaz azken-itza esan uste izan zutela; bafia zuk Aurraitz adiskideari egindako erantzunetik dakustanez, oraindik auzi ontan argi bete ta osoa egiteko dago zuk besterik uste duzun arren. Gu-

zion artean egingo al dugu bear dugun argi ori.

Zure iritziz, erderazko "sobre, acerca de" esateko (izeneri erantsirik datorrenean, ez pronombreekin), eztugu euskera yatorrean -z atzizkia besterik: gizonaz (del hombre), gizonaz, gizonetaz (sobre los hombres). Izaki bizidunez diardugarik, yator eta zillegizkotzat duzu -entzaz ere: semearentzaz, semeentzaz, beti -ren edo -en tartekatuz, pronombreetan bezala: onentzaz, arentzaz. Bafia "utikan kiratsa dario -tzaz ori izeneri zuzen erantxita", diozu bero berorik. ¿Apezpikukeri-usai pixkatxoren bat ez ote dario zuk esan orri? (Zuk, gure klasiko guzien kontra, dario oni beste yoskerarik emango zenioke, noski). Nik bayetz uste. Apeta utsez euskal-morfologia yatorra aldatzeko eskubiderik eztugula esanda bereala, ez al zabilta zerori ere apeta utsezko legeak asmatzen eta beste guziori arrarazi bearrez? Dakusagun, bai ala ez.

Atzizki ori, -tzaz ori eztela iñoiz ere yator? Pluralean ere ez? Orra zure okerra; zurea eta zuk ontan maisitzat duzun Azkue zarenarena. Azkuek, bere Morfologian, luze xamar diardu Intxauspe Zuberotarrarekin muturturik, onek bein edo berritan atzizki ori izenekin erabilili zuelako. "Lurreko gaizetzaz mintzatu" esatea gaizki esanik dago, Azkuen iritziz, Intxauspek egi ten duen bezala. Arrazoirik? Bat ere ez. Intxauspek ba-zekien Az-

kuek aña Zuberoko euskera, eta ba-zekien nondik nora zebillen "lurreko gaizetzaz mintzatu" zenean. Eta eztago ontan bakarrik bere erriko idazlarien artean. Ba-du, aitzitik, lagunik. Bi aipatu nai ditut nik emen.

Lenbizikoa: "Uskara libria", Zuberora-akdean geyentsu eta maizenik argitara emana eta irakurria izan den liburua. Ona, 1841'garreneko edizioe berrian nola derallan zure atzizki kirastun ori. "Parkamentu galtha egin dutuzun hutsetzaz: orhit zite komunione egin tuzunetzaz" (71'gn orrialdean).

Bigarrena: Egiategi, gutxi gora beera "Uskara libria" lenbiziko aldiz atera zen garaikoa (1782), **Etxe-ko andre uskalduna** liburuaren egille edo antolatzalea. Ikus liburu ortan zetzaz nai duen etxeko andre uskalduna irakatsi: "etxeko errekeitietzaz, urdetzaz, ahuntzetzaz, ahufietzaz, poilloetzaz, poloitetzaz, anseretzaz, ahaltetzaz, khalamuetzaz, etxalteko errekeitietzaz, segretu zenbaitetzaz, ilhiaren errekeitietzaz, kanderetzaz, jaon erretoraren eta errejentaren elhestietzaz ahorren errekeitietzaz". Egiategi onek eztu oraiko morfologia berririk ikasi eta, ala ere, ba-dakusazu, zenbat pluraleko -tzaz edo -etzaz, bazterrak kirasturik uzteko batere beldurrik gabe! Eta ori tituluetan bakarrik. Arri balira, ba-du barnean olako atzizkirik, zu ta ni biok azpian ongi estaltzeko aña. Noren aldetik dago apeta: Intxauspe, Egia-

tegi eta **Uskara** libriaren egillearen aldetik, ala **-tzaz** ori kirastutzat, ez yator dalakotzat baztertu nai luke-
tenen aldetik?

Nik, denau gogoan arturik, gai ontaz ateraten dudan ondorea auxe duzu: Zuk orren iguin duzun **-tzaz** ori (gizonetzaz), eta beste euskalidazle askoren **etaz**, elkarren kide direla; **nitaz**, **nizaz** eta **nitzaz** diren bezelaxe, **gizonendako** eta **gizonentzako** diren era berean. Eta noiz egin diogu akarrrik iflor, "gizonendako" eta "nitaz" utzirik, "gizonentzako" eta "nitzaz" erabilten duela? Era berean pakean utzi bearko diogu "gizonetaz" baiño "gizone-
tzaz" erabili nayago duenari, beste uskeri askotan batasunerako gogo oberik erakusten eta bide ortatik urrats zuzenagorik egiten ez dugun artean.

Zuur ibilli bear genuke irudime-
narekin: eztiren gauzak asmatzeko indar andia du, eta ezer ustelik ez kiratsik ezten lekuan ere kirats-
usaya asma arazi dezake. "Euskal-
erriko asamei seme" esatea arrunt eta prosaikutzat dadukazunean ere, ez ete duzu zere irudimena lanean

ari? "Donostia'ko iru damatxo" entzun dudanetan nik eztut or egun-
daño gauza prosaikurik ikusi. Eta zuk, esaterako, Okendo seme argi Donostia'ko dela, edo ta Aita San Iñazio seme Loyola'ko dela esango zenuke? Ba-edo da zerbait okerrik zure esan eta iritzi ortan.

Ala ere, ez dut nik orain auzi berri ontan sartzeko gogorik. Nik, **-tzaz** atzizkiari dagokion beste auzi ortarako argibide puxka bat ekarri nai izan dut, ez besterik. Nik ere gai ontaz nere itza esan nai izan dut, baiña ez nere izenean, ta bai euskal-literaturaren, gure klasiko direlakoen izenean. Denak apez izan nai duten aldi ontan, denak azken-itza esan nairik dabiltzan sail ontan, ez ote nuen bestek aina eskubide? Guzien laguntza bear genuke auzi guzi oyetan argi egi-
teko.

Egiteko ortarako, ez al dugu denok ere aantziko Txina'tarren esae-
ra urregorritzko au: "Zere buruaz eltzea yota, baldin uts-durundua as-
matzen baduzu, baitezpada ez uste eltzea dagoela utsik".